AZ ASSZONYOK MEGJELÖLÉSÉRE SZOLGÁLÓ NÉVFORMÁK ÉS A NÉVHASZNÁLAT A 17–18. SZÁZADBAN

1. Az asszonynevek leírásának szempontjai. – Az asszonynevek történetének feltárásával és a különböző névformák leírásával több mint másfél évszázada foglalkoznak a kutatók. A legkorábbi munkák a *-nő, -né* közötti különbséget vizsgálták (KERTÉSZ 1909, CSŰRY 1926), majd a *-né* képző kialakulását tanulmányozva mutattak be 14–15. századi asszonynévtípusokat. Kezdetben az érdeklődés középpontjában nem a különböző névalakok leírása és rendszerezése állt, hanem a változatos névformákat csupán szemléltetésül használták egyéb elméleti kérdések bizonyítására. Többek között annak a gondolatnak az igazolására, hogy a *-né* feleségnévképző a *nő* szónak birtokos személyragos alakjából keletkezett (PAIS 1951). Majd egyre gyakoribbá váltak a terjedelmes adatközlések és rendszerezések.

Az asszonynevek 16. századi formáira több tanulmányban is találunk adatokat. Különösen gazdag PAPP LÁSZLÓ (1960) tanácsi jegyzőkönyvek és családi levéltárak anyagából összeállított, női neveket tartalmazó adatbázisa, amelyben külön csoportként kezeli a feleség státust jelölő névformákat. Elkülöníti egymástól a férfinévből és a *feleség* stb. szóból alakult megnevezéseket, a *-né* képzővel alakult megnevezéseket és az özvegyek megnevezését. FÜLÖP LÁSZLÓ (1983) a Nádasdy-család 16. századi levelezéséből gyűjtötte össze az asszonynevek különböző fajtáit. A neveket csoportosítva teljes személynevekről és említő nevekről beszél. Az asszonynevek tüzetes bemutatásakor mintegy 14 típust különít el a nevek nyelvi összetevői alapján.

SZABÓ T. ATTILA több írásában is foglalkozott az asszonynevek nyelvtörténeti vonatkozásaival (1970, 1972). A különböző névtípusok bemutatásával az Utunk című folyóirat 50-es évekbeli nyelvhelyességi vitáihoz szolgáltatott adalékot, hangsúlyozva, hogy „a nyelvszokás kérdésében való ítélkezéskor mindig ajánlatos a vizsgált jelenségeket a nyelv életének útján végigkövetni” (SZABÓ T. 1970: 49). Tanulmányaiban a 15. századtól a 18. századig terjedő időszakból mutat be gazdag példaanyagot. B. GERGELY PIROSKA (1993, 1995) az „Erdélyi magyar szótörténeti tár” segítségével rendszerezte a 16–19. században használatos asszonynévformákat. Az egyes változatokat nemcsak grammatikai szempontból írta le, hanem a használatuk alapján is jellemezte őket. Egyaránt figyelembe vette a közlési helyzetet, valamint a névviselők szociális tagolódását.

Magam a 17–18. századi boszorkányperek okirataiból gyűjtöttem össze az asszonyokra vonatkozó megnevezéseket. A különböző névtípusok használatát a kommunikációs helyzet alapján jellemeztem. Különválasztottam a kihallgatást vezető személyek és a tanúk által használt írásbeli és szóbeli említőneveket, valamint a vádlottak bemutatkozásakor elhangzó önjelölő neveket (FERCSIK 2003, 2004).

A következőkben a fent említett kutatások adatainak felhasználásával bemutatom azokat a névformákat, amelyeket a 17–18. században az asszonyok megnevezésére használtak. Rendszerezésem alapja az asszonyneveknek mint tulajdonneveknek a szerkezeti felépítése. A teljes szerkezetű asszonynevek általában három jól elkülöníthető részből állnak: a férj teljes neve (F_t), a nő teljes neve (N_t) és a közöttük lévő viszonyt (V), azaz a

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.2005.5

házas állapotot kifejező nyelvi elemek. A férj teljes nevét (F_t) legalább két névelem alkotja: a családnév (F_{cs}) és a keresztnév (F_k). A nő teljes neve (N_t) ugyanígy a családnévből (N_{cs}) és a keresztnévből (N_k) áll. A névrészeken belül a magyar nyelv hagyományai alapján a névelemek sorrendje minden esetben kötött: elöl áll a családnév és ezt követi a keresztnév, azaz: $F_t = (F_{cs} + F_{k)}$ és $N_t = (N_{cs} + N_k)$.

A harmadik névrészt a házas viszonyt kifejező névelemek alkotják (V). Ezek lehetnek önálló lexémák, legtöbbször a *feleség* szó valamely szinonimája, mint *felesége, hitvese, hitvestársa, házastársa, nője, neje*. A viszonyt jelölő lexémák a férjet jelölő névrésszel birtokos viszonyban állnak, és a férj teljes neve vagy családneve után birtokos személyjeles alakban következnek. Ugyanezt a viszonyt gyakran a *-né* képző fejezi ki, ugyancsak a férj családnevéhez vagy a férj teljes nevéhez járulva. A férj halála után az *özvegye, özvegy felesége, megmaradott özvegye, meghagyotta, meghagyott házastársa, meghagyott özvegye* stb. lexémák, illetve szintagmák utalnak a viszonyra. A három típust a leírásokban egyetlen szimbólumba sűrítettem: $V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$. A közszói elem az anyakönyvi bejegyzések nyelvétől függően sokszor latin vagy a magyarral keveredő latinos forma, nem ritka a *relicta* vagy a *reliktája* jelző sem. A latin nyelvnek minden bizonnyal hatása volt a névelemek sorrendjére is (PAPP 1960, HAJDÚ 2003). A férjet jelölő névrész és a viszonyt jelölő névrész mindig egymás után következik, a teljes asszonynévben összetartozó névegységet alkotnak: $\{(F_{cs} + F_k) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\}$. A teljes asszonynév másik nagy névegysége a nőt jelölő névrész: $\{(N_{cs} + N_k)\}$.

Néhány esetben a névrészek egyes elemei vagy akár a teljes névrész is hiányozhat. Ilyenkor redukált névelemről, illetőleg redukált névrészről beszélünk. A következőkben a három névrész sorrendje, valamint teljes vagy redukált volta és a viszonyt kifejező névelemek milyensége alapján mutatom be az asszonyok megnevezésére szolgáló névformák vázlatát. A fenti szempontok figyelembe vételével hét csoportba sorolom az asszonyneveket.

2. Az asszonyok megnevezésére szolgáló névformák. – Az első csoportban mindegyik névrész hiánytalan névelemmel jelenik meg. A névrészek sorrendje: $F_t + V + N_t$. A viszonyt kifejező elem egyaránt lehet önálló szó vagy lehet a *-né* képző is.

1. a) $\{(F_{cs} + F_k) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\} + \{(N_{cs} + N_k)\}$
Kis János felesége / -né / özvegye Nagy Erzsébet
A két névegység sorrendjét megcserélve szintén létező asszonynévtípust kapunk.
1. b) $\{(N_{cs} + N_k)\} + \{(F_{cs} + F_k) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\}$
Nagy Erzsébet Kis János felesége / -né / özvegye

A második csoportba tartozó névformákban a névrészek sorrendje a kiindulásnak megfelelően: F + V + N. Az asszonynév férjet jelölő egysége teljes egészében megmarad. Ugyancsak változatlanul marad az utána következő viszonyító elem. A nőt jelölő részből azonban töröljük a nő családnevét.

2. a) $\{(F_{cs} + F_k) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\} + \{(\sout{N_{cs} +} N_k)\}$
Kis János felesége / -né / özvegye Erzsébet
A névalak két szorosabban összetartozó egységét itt is megcserélhetjük.

2. b) {(~~N_{cs} +~~ N_k)} + {(F_{cs} + F_k) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)}
Erzsébet Kis János felesége / -né / özvegye

A harmadik típusba sorolt névformákban ismét a kiindulásnak megfelelő a sorrend: F + V + N. Az asszonynév férjet jelölő egysége a viszonyító elemmel együtt változatlanul megmarad. Azonban a nőt jelölő teljes névrészt töröljük. Ebben a formában az asszony megnevezése csupán a férj nevével és a viszonyt jelölő névelemmel történik.

3. {(F_{cs} + F_k) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)} ~~+ {(N_{cs} + N_k)~~
Kis János felesége / -né / özvegye

A következő csoportban a névrészek sorrendje a kiindulásnak megfelelően változatlanul marad, de most a férj keresztnevét töröljük, személyét csupán egyetlen névelem, a családnév jelöli. Ehhez kapcsolódik a viszonyító elem, majd ezt követi a nőt jelölő teljes névrész.

4. a) + {(F_{cs} ~~+ F_k~~) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)}+ {(N_{cs} + N_k)}
Kis felesége / -né / özvegye Nagy Erzsébet

A teljes asszonynevet alkotó két nagy egységet ismét megcserélhetjük. Így a nő teljes nevét követi a férj családneve a viszonyító elemmel.

4. b) {(N_{cs} + N_k)} + {(F_{cs} ~~+ F_k~~) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)}
Nagy Erzsébet Kis felesége / -né / özvegye

Újabb névalakot eredményez, ha a fenti változatok mintájára a férj redukált nevéhez a női névrészt is redukálva kapcsoljuk. De a hagyományok alapján a törlés nem lehet azonos: a férfit jelölő névrészből csak a keresztnév hiányozhat, a nőt jelölő névrészből csak a családnév. A névrészek sorrendje ismét a kiindulásnak megfelelő: F + V + N.

5. a) {(F_{cs} ~~+ F_k~~) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)} + {(~~N_{cs} +~~ N_k)}
Kis felesége / -né / özvegye Erzsébet

A névalakot alkotó nagy egységeket ebben a típusban is felcserélhetjük, azaz előre kerülhet a nőt jelölő redukált névrész:

5. b) {(~~N_{cs} +~~ N_k)} + {(F_{cs} ~~+ F_k~~) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)}
Erzsébet Kis felesége / -né / özvegye

Utolsó névformánkban a feleségre utaló teljes névrészt töröljük. Az asszonynév csupán a férjet jelölő redukált névrészből és a viszonyító elemből áll.

6. {(F_{cs}) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)}
Kis felesége / -né / özvegye

Nem biztos, hogy az asszony megnevezésére használt névforma tükrözi a férjes állapotot. Sok olyan adatot találunk, amely csak a nő teljes nevét vagy keresztnevét tartalmazza, mindenféle viszonyító elem nélkül. Ilyenkor a szövegen kívüli helyzet vagy a szövegben található egyéb információk utalnak a férjes állapotra. Ezek a kiegészítések és utalások nem tartoznak az asszonynév szerkezetét felépítő névrészekhez (FERCSIK 2004).

7. a) ~~{(F_{cs} + F_k) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)} +~~ {(N_{cs} + N_k)}
Nagy Erzsébet

7. b) ~~{(F_{cs} + F_k) + ($V_{\text{felesége / -né / özvegye}}$)} + {(~~N_{cs} +~~ N_k)}
Erzsébet

A fenti névalakokból összeállíthatjuk az asszonyok megjelölésére szolgáló névformák vázlatát. Egy-egy névforma képlete szemléletesen megmutatja, hogy az adott asszonynév mely névrészekből áll, és a névrészeket milyen valóságosan létező névelemek alkotják. Felhívja a figyelmet a névelemek sorrendjére és a névtípusban használatos viszonyító elemre. Ugyanakkor megmutatja egy-egy névformának a többi névalakkal való kapcsolatát, illetőleg rávilágít a hiányzó névformákra.

2.1. Az *asszony* névkiegészítővel bővített névformák. – Ha nemcsak a nevek grammatikai formáját kívánjuk leírni, hanem a névhasználattal is foglalkozunk, akkor meg kell keresnünk az ún. névkiegészítők helyét a rendszerben. Különböző névkiegészítők elvileg mindegyik névrész előtt vagy után megjelenhetnek. Bár akadnak köztük olyanok, amelyek elhelyezkedésüket tekintve bizonyos kötöttséget mutatnak (HAJDÚ 1999). Például mindegyik névtípusban szerepelhet az *asszony* névkiegészítő. Funkciója szerint a történeti adatokban természetesen nem a nő férjes voltára utal, hanem a tiszteletet kifejezésére 'úrnő, fejedelemasszony' jelentésben is szerepelhet. Az elmúlt évszázadokban a családi állapottól függetlenül egyformán használták minden női név után, azaz a férjes asszonyok és a hajadon leányok neve után is. Sőt a középkorban még a szerzetes nőt is lehetett *szerzetes asszony* vagy *apáca asszony* megnevezéssel illetni (HADROVICS 1992). Az asszonynevekben legtöbbször a nőt jelölő névrész után helyezkedik el, és ezt a helyet a névegységek cseréje után is megtartja. Ha a nőt jelölő névrész a névszerkezet utolsó eleme az *asszony* névkiegészítő a névszerkezet végére kerül.

1. a) $\{(F_{cs} + F_k) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\} + \{(N_{cs} + N_k)\} + [\text{asszony}]$
Kis János felesége / -né / özvegye Nagy Erzsébet asszony

2. a) $\{(F_{cs} + F_k) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\} + \{(N_k)\} + [\text{asszony}]$
Kis János felesége / -né / özvegye Erzsébet asszony

4. a) $\{(F_{cs}) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\} + \{(N_{cs} + N_k)\} + [\text{asszony}]$
Kis felesége / -né / özvegye Nagy Erzsébet asszony

5. a) $\{(F_{cs}) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye)}}\} + \{(N_k)\} + [\text{asszony}]$
Kis felesége / -né / özvegye Erzsébet asszony

Ha a nőt jelölő névrész a teljes név első eleme, akkor utána következik az asszony névkiegészítő, azaz beékelődik a névszerkezet egységei közé.

1. b) $\{(N_{cs} + N_k)\} + [\text{asszony}] + \{(F_{cs} + F_k) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\}$
Nagy Erzsébet asszony Kis János felesége / -né / özvegye

2. b) $\{(N_k)\} + [\text{asszony}] + \{(F_{cs} + F_k) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\}$
Erzsébet asszony Kis János felesége / -né / özvegye

4. b) $\{(N_{cs} + N_k)\} + [\text{asszony}] + \{(F_{cs}) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\}$
Nagy Erzsébet asszony Kis felesége / -né / özvegye

5. b) $\{(N_k)\} + [\text{asszony}] + \{(F_{cs}) + (V_{\text{felesége / -né / özvegye}})\}$
Erzsébet asszony Kis felesége / -né / özvegye

Ha a nő teljes neve hiányzik a névtípusból, akkor az *asszony* névkiegészítő a névalak utolsó elemeként a *-né* képzős viszonyító elem után található. Ebben az esetben önálló birtokos személyjeles lexéma nem szerepelhet viszonyító elemként, csak a *-né* képző jelenhet meg ebben a funkcióban.

3. $\{(F_{cs} + F_k) + (V$ ~~felesége / -né / özvegye~~$)\}$ + [asszony]
Kis János ~~*felesége / -né / özvegye*~~ *asszony*

6. $\{(F_{cs})$ + (V ~~felesége / -né / özvegye~~$)\}$ + [asszony]
Kis ~~*felesége / -né / özvegye*~~ *asszony*

Az *asszony* névkiegészítő a férjre és a férjes viszonyra utaló névrész nélkül is hozzákapcsolódhat a nőt jelölő névhez.

7. a) $\{(N_{cs} + N_k)\}$ + [asszony]
Nagy Erzsébet asszony

7. b) $\{(N_k)\}$ + [asszony]
Erzsébet asszony

2.2. Az *asszony* és az *özvegy* névkiegészítővel bővített névformák. – A viszonyító elemek között sajátos szerepe van az *özvegy* szónak. Kiválhat a birtokos személyjeles viszonyító elemek közül, és alapalakban névkiegészítőként szerepelhet. Ebben a névformában a férfit jelölő névrész elé kerül a névkiegészítő, a viszonyító elem pedig mindegyik asszonynévtípusban csak a *-né* képző lehet. Az ilyen névformákban rejlő grammatikai ellentmondást – miszerint az a férfi az özvegy, akinek a feleségére utal a *-né* képző – a nyelvhasználat során nem érzékeljük (HAJDÚ 2003). A képzős névalakot nem a férfinév jelentette személlyel azonosítjuk, hanem egészében a nőre vonatkoztatjuk. Az *özvegy* névkiegészítő a teljes névalak elé kerül, ha az a férjet jelölő teljes vagy redukált névrésszel kezdődik. Hasonló a *néhai* jelzővel, illetőleg névkiegészítővel bővített alakulat is (PAPP 1960).

1. a) [özvegy] + $\{(F_{cs} + F_k)$ + (V ~~felesége / -né / özvegye~~ $)\}+ \{(N_{cs} + N_k)\}+$ [asszony]
özvegy Kis Jánosné Nagy Erzsébet asszony

2. a) [özvegy] + $\{(F_{cs} + F_k)$ + (V ~~felesége / -né / özvegye~~ $)\}+ \{(N_k)\}$ + [asszony]
özvegy Kis Jánosné Erzsébet asszony

3. [özvegy] + $\{(F_{cs} + F_k)$ + (V ~~felesége / -né / özvegye~~ $)\}$ + [asszony]
özvegy Kis Jánosné asszony

4. a) [özvegy] + $\{(F_{cs})$ + (V ~~felesége / -né / özvegye~~ $)\}+ \{(N_{cs} + N_k)\}$ + [asszony]
özvegy Kisné Nagy Erzsébet asszony

5. a) [özvegy] + $\{(F_{cs})$ + (V ~~felesége / -né / özvegye~~) $\}$ + $\{(N_k)\}$ + [asszony]
özvegy Kisné Erzsébet asszony

6. [özvegy] + $\{(F_{cs})$ + (V ~~felesége / -né / özvegye~~ $)\}$ + [asszony]
özvegy Kisné asszony

Ha a teljes névalak a nőt jelölő névrésszel kezdődik, akkor az özvegy szó a névszerkezet belsejében a férjet jelölő névrész előtt helyezkedik el.

1. b) {(N_{cs} + N_k)} + [asszony] + [özvegy] + {(F_{cs} + F_k) + (V ~~felesége /~~ -né ~~/ özvegye~~)}
Nagy Erzsébet asszony özvegy Kis Jánosné

2. b) {(N_k)} + [asszony] + [özvegy] + {(F_{cs} + F_k) + (V ~~felesége /~~ -né ~~/ özvegye~~)}
Erzsébet asszony özvegy Kis Jánosné

4. b) {(N_{cs} + N_k)} + [asszony] + [özvegy] + {(F_{cs}) + (V ~~felesége /~~ -né ~~/ özvegye~~)}
Nagy Erzsébet asszony özvegy Kisné

5. b) {(N_k)} + [asszony] + [özvegy] + {(F_{cs}) + (V ~~felesége /~~ -né ~~/ özvegye~~)}
Erzsébet asszony özvegy Kisné

Az *özvegy* névkiegészítő teremti meg azt a névalakot, amely a férjet jelölő bármelyik névelem nélkül kifejezi a nő (valamikori) férjes voltát. Ez a névkiegészítő egyaránt kapcsolódhat a nő teljes nevéhez vagy csupán a keresztnevéhez. Hasonló az *árva* jelzővel, illetőleg névkiegészítővel bővített alakulat is (B. GERGELY 1993).

7. a) [özvegy] + {(N_{cs} + N_k)} + [asszony]
özvegy Nagy Erzsébet asszony

7. b) [özvegy] + {(N_k)} + [asszony]
özvegy Erzsébet asszony

2.3. A névhasználat során egyéb névkiegészítőkkel bővített névformák. – Az eddig említetteken kívül természetesen egyéb névkiegészítők is csatlakozhatnak egy-egy névhez. Amint a fenti példákban megfigyelhettük, nemcsak a név előtt vagy után, hanem a névrészek között is megjelenhetnek, sőt egymás mellett akár több névkiegészítő is előfordulhat. Jelentésük rendkívül széles körű: a méltóságot jelzőktől az udvariassági formákon át a lakóhelyre utaló megkülönböztető elemekig terjedhet. A következő néhány példa 17–18. századi boszorkányperek jegyzőkönyveiből származik, és különböző kommunikációs helyzetekben mutatja be a tipikusnak tekinthető névhasználatot.

2.3.1. Névkiegészítővel bővített említőnevek. – Az említőnevek között gyakori a névkiegészítővel használt alak. Néhány példa erre a kihallgatást vezető személyek szóbeli névhasználatából.

Hős Anna Néhai Halasi Lakos Toth András özvedgje
{(N_{cs} + N_k)} + [néhai] + [halasi lakos] + {(F_{cs} + F_k) + ($V_{özvegye}$)}
A névkiegészítő beékelődik a névszerkezetbe. Az asszonynév vázlatunk 1. b) csoportjába tartozik, az *özvegye* viszonyjelölővel.

Nadállyan lakozó Ivánkovics Kata Horváth György házastársa
[Nadályon lakozó] + {(N_{cs} + N_k)} + {(F_{cs} + F_k) + ($V_{házastársa}$)}
A névkiegészítő a teljes névszerkezet élére kerül. Az asszonynév rendszerezésünk 1. b) csoportjába tartozik, a *házastársa* viszonyító elemmel.

Az említőnevek írásbeli használatára a perek összefoglaló címének szövegéből választottunk példákat.

Trausdorfi Özvegy Bartusné
[trausdorfi] + [özvegy] + {(F_{cs}) + ($V_{-né}$)}
A névszerkezet élén több névkiegészítőt is találunk. Az asszonynév vázlatunk 6. csoportjába tartozik, a *-né* viszonyító elemmel.

Öreg Sobrák Istvánné
[öreg] + {(F_{cs} + F_k) + ($V_{-né}$)}
A nemzedékviszonyító elemnek tekinthető névkiegészítő ismét a teljes név előtt található. Az asszonynév vázlatunk 3. csoportjába tartozik, a *-né* viszonyító elemmel.

2.3.2. Névkiegészítővel bővített önjelölő nevek. – Önjelölő névként, szóban hangzottak el az alábbi asszonynevek. A vádlottak a vizsgáló bíró „Kinek hínak?", „Mi neved?" kérdésére válaszoltak ezekkel a névformákkal.

Sellymes Sára Ferjemrül Katona Istvánné
{(N_{cs} + N_k)} + [férjemrül] + {(F_{cs} + F_k) + ($V_{-né}$)}
A két névegységet sajátos pontosító funkcióban lévő elem kapcsolja össze. Az asszonynév vázlatunk 1. b) csoportjába tartozik, *-né* viszonyító elemmel, de tekinthetjük a 7. a) és a 3. névforma önálló megjelenéseként is.

Daid Eörse maskent Nemané
{(N_{cs} + N_k)} + [másként] + {(F_{cs}) + ($V_{-né}$)}
Ismét a fentiekhez hasonló, pontosító szerepű elem ékelődik be a névszerkezetbe. Az asszonynév vázlatunk 4. b) csoportjába tartozik, *-né* viszonyító elemmel, de ezt a megnevezést is tekinthetjük két önálló névformának: a 7. a) és a 6. típus megjelenésének.

Az önjelölő nevek írásbeli használatára mutatnak példát a következő névalakok, amelyek az egyik peres irathoz csatolt levélben fordultak elő. A névkiegészítőkkel megtűzdelt hosszabb névforma a levél kezdetén található.

Szemenyej Kata néhaj nemzetes Szöllössi Lászlo Uram megh hagyot Eözvedgye
{(N_{cs} + N_k)} + [néhai] + [nemzetes] + {(F_{cs} + F_k) + [uram] + ($V_{-meghagyott\ özvegye}$)}
A névkiegészítők beékelődnek a névszerkezetbe. Az asszonynév vázlatunk 1. b) csoportjába tartozik, *özvegye* viszonyító elemmel.

A levél befejező részében, pontosabban az aláírásban használt önjelölő név névkiegészítők nélkül jelenik meg, mindössze:
Szemenyei Kata; {(N_{cs} + N_k)}; Rendszerezésünk 7. a) csoportjába tartozik.

A példák azt mutatják, hogy a vizsgált iratokban mind az említő, mind az önjelölő nevekhez kapcsolódhatnak különböző névkiegészítők és egyéb nyelvi elemek. De megjelenésük sem fedi el teljesen egy-egy asszonynév sajátos formáját. A nevek visszavezethetők az előbbiekben bemutatott csoportosítás egy-egy névalakjára.

3. Összegzés. – Az asszonyok megjelölésére szolgáló névformák vázlata tovább finomítható és finomítandó, de reményeink szerint már így is több névtani és névhasználati probléma felvetésében és megoldásában lehet segítségünkre.

A név szerkezetét vizsgálva segítséget nyújt egy adott név típusának meghatározásához a névrészek teljességét és sorrendjét alapul véve. Egyértelművé teszi a viszonyító elemek szerepét, és elősegíti önálló vizsgálatukat. Szemléletesen mutatja be a névkiegészítők és egyéb sajátos funkciójú nyelvi elemek elhelyezkedését, elősegíti formai és funkcionális osztályozásukat.

Alkalmazásával nemcsak a név szerkezetét elemezhetjük, hanem megfigyelhetjük a névhasználatot is. Pontosan megragadhatjuk az említő, szólító és önjelölő nevek jellegzetességeit, megállapíthatjuk a névtípus és az adott kommunikációs helyzet névhasználata közötti összefüggéseket. A további kutatások egyik fő iránya annak a feltárása, hogy az egyes névformák milyen gyakorisággal és megterheltséggel szerepelnek a különböző kommunikációs helyzetekben, valamint annak a felderítése, milyen kapcsolat van egy-egy névforma és a vele megnevezett személy társadalmi helyzete között.

Irodalom

CSŰRY BÁLINT 1926. A *-nő (-né)* történetéhez. *Magyar Nyelv* 280–1.

FERCSIK ERZSÉBET 2003. A nők hivatalos megnevezése a XVII–XVIII. századi boszorkányperek okirataiban, vagyis az ördöghi inczelkedesbül büös, bajos eördöngös Aszszoniok neveirül. *Névtani Értesítő* 25: 115–22.

FERCSIK ERZSÉBET 2004. Önjelölő asszonynevek a 18. századi boszorkányperekben. In: *Emberközpontúság a magyar nyelv oktatásában és kutatásában*. Szerk. SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMANN MIKLÓS. A Berzsenyi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 6. Szombathely. 40–5.

FÜLÖP LÁSZLÓ 1983. Női és asszonynevek XVI. századi levelekben. *Névtani Értesítő* 8: 53–9.

B. GERGELY PIROSKA 1993. Az erdélyi asszonyok régi megnevezéseiről. *Névtani Értesítő* 15: 118–25.

B. GERGELY PIROSKA 1995. Mesterségűző asszonyemberek megnevezései az erdélyi régiségben. *Magyar Nyelv* 186–91.

HADROVICS LÁSZLÓ 1992. *Magyar történeti jelentéstan*. Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 1999. A személynevek közszói elemeiről. *Névtani Értesítő* 21: 274–80.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest.

KERTÉSZ MANÓ 1909. Nő, né. *Magyar Nyelvőr* 122–3.

PAIS DEZSŐ 1951. A *-né* képző. *Magyar Nyelv* 1–12.

PAPP LÁSZLÓ 1960. A nők megnevezése a XVI. század második felében. Adatok és néhány tanulság. *Magyar Nyelvjárások* 56–89.

SZABÓ T. ATTILA 1956/1970. A magyar asszonynév és – még valami. In: UŐ.: *Anyanyelvünk életéből*. Bukarest. 48–54, 308–17.

SZABÓ T. ATTILA 1972. Annaasszony és társai. In: UŐ.: *Nyelv és múlt*. Bukarest. 245–9.

FERCSIK ERZSÉBET

ERZSÉBET FERCSIK, **Name-forms referring to married women and their use in the 17th–18th centuries**

The paper presents the frequent name-forms used to refer to married women in the 17th–18th centuries. The aspect given primacy in the analysis is to examine the structure of these names focusing on the presence or absence of the three main name-components: the full name of the husband, the full maiden name of the woman and an expression referring to the state of being married. The study also discusses the words *asszony* 'married woman', *özvegy* 'widow' and other "accessories" occurring in name-forms referring to married women. To illustrate the inter-dependence of name structures and communicational situations the author quotes some examples of so-called "mentioning names" together with self-referring names. On the basis of her analysis the author assigns some tasks of pragmatic research to names of married women.

BEREG MEGYEI CSALÁDNÉVVIZSGÁLATOK

A történelmi Bereg megye területe 3786 km² volt. Ebből Magyarországon maradt 459 km². Az elszakított 3327 km²-nyi terület sem magyar többségű. A magyarság nagyobb számban elsősorban a Beregszászi járás területén él. Ha az egész megyét nézzük, akkor a Munkács–Beregújfalu vonaltól nyugatra eső helységek tartoznak ide. Elkezdtem a családnevek gyűjtését, először a magyarországi 17 település anyagát szedtem össze, majd a Beregszászi járás 13 falvának családneveit, de részgyűjtéseim több helyről vannak, így Beregszászról és Munkácsról is. Néhány feldolgozásom már meg is jelent (a Magyar Nyelvjárások és a Névtani Értesítő lapjain)[1]. Most 13 határon túli (Badaló, Balazsér, Bátyú, Beregsom, Bótrágy, Csetfalva, Gát, Gút, Harangláb, Kígyós, Mezőkaszony, Nagybereg, Vári), illetőleg 7 magyarországi település (Barabás, Beregsurány, Beregdaróc, Csaroda, Hetefejércse, Lónya, Tákos) – hogy legyen összehasonlítási alap – családnévanyagáról, összesen 1219-féle névről szeretnék beszélni.

A magyarországi gyűjtés könnyen ment: először a telefonkönyvekből írtam ki, ezt kiegészítettem a polgármesteri hivataloktól kért és kapott adatokkal. Egyedül Lónyán végeztem helyszíni gyűjtést. Az odaáti nevek egy részét nyelvjárásgyűjtő útjaimon szedtem össze. Elsősorban a temetők fejfáiról, sírköveiről írtam le a neveket, illetőleg segítséget kaptam ismerős polgármesterektől és a Beregi Hírlap munkatársaitól is. Itt hadd szóljak egy jellegzetes kárpátaljai jelenségről. Miként Oroszországban, Ukrajnában is háromelemű a hivatalos név. Ennek utolsó eleme az отчество, ukránul: им'я по батькові – ezt apai névnek szokták lefordítani. A patronimikumképző hímnemben az *-ics, -ovics*, nőnemben *-ivna*. Az 1990-es évek közepéig az ukrán változatot használták, például Kótyuk István kollégánk nevét így: *Kovtyuk Sztyepan Ivanovics*. Az ezredfordulóra már általánossá vált a magyarosabb forma (az iskolai naplókban is így használják, sőt a temetők sírkövein is kezd megjelenni): *Balla Attila Ernőé*. Latin betűkkel is lehet

[1] Dercen és Szernye családneveinek feldolgozását l. a tanulmányt követően a Névtani Értesítő jelen számában. (A szerk.)